

Protestantizam ili modernizacija sveta

O zanimanju i riziku kreiranja sveta

Dr Andreas Polterman, Berlin

Iz perspektive hrišćanskog pravoslavlja reformacija predstavlja unutrašnje pitanje „zapada“: sukob između protestanata i katolika. Onaj ko se tako izražava ne želi da pripada tom „zapadu“. Pri tome protestantizam upravo predstavlja poziv na učešće u „pozapadnjivanju“ sveta. Pod tim se misli na modernizaciju sveta koja je započeta sa reformacijom u 16. veku zajedno sa kapitalizmom u nastanku. Taj „duh kapitalizma“ do danas nije prestao da menja svet – kako na bolje tako i na gore.

Srbija želi da se kreće ka zapadu, ona teži članstvu u Evropskoj uniji. Stoga je zanimljivo pozabaviti se kulturnom revolucijom koju je izazvala reformacija u 2017. kao godini reformacije, zanimljivo je pozabaviti se protestantskim jačanjem vrednosti obrazovanja, nauke, rada i profesija kao izraza ljubavi prema bližnjem i rizikom od radikalne individualizacije, koja protestanta u velikoj meri ostavlja samog sa svojom savešću i svojim bogom. Šta znači protestantizam danas u zemljama reformacije poput Nemačke? Koje uloge igraju protestantski pokreti protiv korupcije establišmenta u Latinskoj Americi? Šta može protestantizam da znači za Srbiju?

Pravoslavna crkva kaže DA reformaciji, ali NE protestantizmu!

Protest Martina Lutera iz 1517. godine, koji se poput šumskog požara raširio najpre u zemljama nemačkog govornog područja, a kasnije i po čitavoj Evropi, bio je izraz protivljenja pojavnim oblicima rimskog papstva, koje je doživljavao kao degeneraciju. Cilj Martina Lutera bilo je ponovno uspostavljanje istinske vere u crkvi. Imajući taj cilj u vidu mogao se pozvati na zahtev formulisan na Saboru u Konstanci od 1414. do 1418. za kontinuirano ponovno uspostavljanje crkve: *ecclesia semper reformanda est*. Iz perspektive pravoslavne crkve Luter je ovim nastavio ono od čega se u hrišćanstvu odustalo odvajanjem rimskog katolicizma i grčko-istočnog pravog katolicizma 1054.godine: reformaciju u smislu ponovnog uspostavljanja jedinstva hrišćana u znaku prave vere. Ali šta je onda sa protestantizmom? Pravoslavna crkva smatra da je još više udaljena od protestantizma nego od rimskog katolicizma. Pri tome se misli na subjektivizam i individualizam protestantskih hrišćana. Luterovo pozivanje na tri

„sola“ – *sola scriptura, sola fide, sola gratia* – po kojima su samo spisi, a ne crkveno učenje, pravi putokaz za hrišćansku promenu života i po kojima se spasenje duše postiže verom kao poverenjem u božju milost i tom milošću umesto bogobojažljivih dela i vršenja crkvenih rituala – zamenilo je nepogrešivost pape nepogrešivošću pojedinca i time se još više udaljilo od prahrišćanske istine ekumenskih sabora iz prvog milenijuma posle Hrista nego rimski katolicizam. Kao reformator Luter je zaista želeo da se vrati ujedinjenom prvobitnom hrišćanstvu, ali kao protestant doprineo je razbijanju hrišćanskog sveta (*Corpus Christianum*), srednjovekovnog jedinstva crkvene i svetovne vlasti. „Stara Evropa“ okončana je sa Luterom. Od tada je jedinstvo Evrope postalo zadatak. U 16. veku najpre je bio zadatak ostvariti jedinstvo Evrope protiv osmanske pretnje (1529. osmanska vojska bila je pred Bečom), a od tada jedinstvo je bilo potrebno u cilju borbe protiv samouništenja u unutrašnjosti Evrope u verskim i nacionalističkim ratovima i kao jedinstvo protiv spoljnih pretnji koje su dolazile od nezapadnih i neliberalnih poredaka globalističkog sveta.

Svojom polemikom protiv autoritarizma pape, svojim povezivanjem sa vladajućim plemstvom i distanciranjem od radikalnijih i, kako bismo danas rekli, komunitarističkih karakteristika protestantizma (poput reformista oko Cvinglija u Cirihi) Luter je doprineo pluralizaciji hrišćanske vere, što je u značajno meri učestvovalo u kreiranju moderne našeg zapadnog sveta, u strašnim konfliktima poput verskih ratova u 17. veku i sa veličanstvenim kulturnim dostignućima poput prosvetiteljstva i idealizma. Od mnogobrojnih faktora koji su doprineli modernizaciji sveta i ideji zapadnog sveta želeo bih bliže da razmotrim njih pet, koji mi deluju posebno zanimljivo:

- 1) Protestantizam za posledicu ima **jačanje individualnosti** – tu se radi o otkrivanju subjektivnog.
- 2) Protestantizam je doprineo **jačanju svetovnog** i utro put novom pogledu na rad, zanimanje i obrazovanje – poziv na oblikovanje sveta.
- 3) **Labilna protestantska ličnost** – rizik evangelističkog hrišćanskog čoveka.
- 4) **Kulturna pluralizacija nije oslobođena konflikata** – Postavlja se pitanje da li takvi konflikti razgrađuju društva ili se prelivaju u nove vrste društvene integracije. U 16. i 17. veku konflikti oko pluralizacije vodili su u najžešće i najstrašnije verske

ratove i procese nastanka država koje je Evropa ikada doživela. Posledično su u Evropi razvijene strategije pravne kontrole takvih konflikata, koje bi trebalo da nas danas, s obzirom na ponovo rastuće kulturne i čak eksplicitno verske konflikte, motivišu da radimo na pronalaženju novih strategija za kontrolu konflikata.

- 5) **Protestantizam kao zadatak i pokret protiv korupcije** – zadatak da se realizuje dostojanstvo koje je svojstveno profesionalnom životu i institucijama postoji danas u Africi i Latinskoj Americi u protestantskim pokretima protiv korupcije. Takav protestantizam potreban je i Srbiji čiji se novoizabrani predsednik veoma rado i veoma licemerno poziva na protestantsku radnu i profesionalnu etiku. Ukoliko ne odustane od autoritarnih vođa i ne prihvati demokratske institucije koje počivaju na slobodi, Srbija neće moći da se pridruži Zapadu i Evropskoj uniji.

- (1) **Jačanje pojedinca:** Protestantizam je nastao iz protesta univerzitetskog teologa Martina Lutera protiv crkvene institucije koju je doživljavao kao svemoćnu. Martin Luter je ovaj reformatorski protest formulisao imajući u vidu božju reč, onako kako ju je on razumeo samostalno proučavajući Sveto pismo. Jevanđelje je jedini obavezujući autoritet za vernike. To je protestantsku pobožnost u startu dovelo u suprotnost prema instituciji crkve koja počiva na tradiciji. Središte verske orijentacije pomeren je sa objektivne institucije, koju je protestantska teologija kasnije nazvala „ustanova spasenja“, na pobožnog pojedinca, vernika. Za razumevanje reformatorske teologije od pomoći može biti sećanje na način kako je nastala srednjovekovna crkva: crkva je u značajnoj meri vladala dušama vernika tako što je sve što ima veze sa religijom (veru, iskupljenje, spasenje, prokletstvo, večni život) definisala pre svega ili čak isključivo preko odnosa prema instituciji crkve. Institucija crkve polagala je pravo i na unutrašnji život čoveka, želela je da raspoláže dušom vernika. Nasuprot tome, reformatorski pokreti verniku daju prednost u odnosu na instituciju. Umesto institucionalnog usmeravanja spolja, dolazi do usmeravanja iznutra, koje sledi samo božju reč. Protestantski vernik oslobođen je starateljstva institucije crkve i doveden je, uz posredovanje samog Hrista, u direktan odnos prema bogu. Za različite protestantske pravce u 16. i 17. veku stoga su karakteristični drugi, novi oblici

autoriteta. Na mesto institucionalnog autoriteta stupaju jezici unutrašnjeg života: unutrašnja izvesnost, verska samopotvrda, poverenje u samoispoljavanje duha, ekskluzivno vezivanje za nedostupnu božju reč, koju ni crkva nije uspeła da dovede u sopstveno okrilje. Postoji nešto, što je od suštinskog značaja za istoriju protestantizma: takozvani *Protestatio* ispred Skupštine 1529. godine, na osnovu koga su protestanti označeni kao protestanti. U njemu stoji: „Kada se radi o časti Božijoj i o stvarima blaženstva duša, svako mora lično da stane pred Boga i podnese izveštaj.“ To ne znači da je crkva za protestante suvišna ili čak da u potpunosti mogu bez nje. Crkva dobija, međutim, potpuno drugačiju, praktičnu funkciju u religiji. Crkva postaje mesto na kome se proglašava jevanđelje i u kome se obavljaju Svete tajne. Vernicima su potrebne te usluge crkve. Vršenje tih usluga predstavlja, međutim, jedini osnov za postojanje crkve. Po reformatorskom učenju opravdanje za Hrista nalazi se u veri i u božjoj milosti, dok se do spasenja duše ne dolazi ni kupovinom indulgencija, koje obećavaju blaženstvo, ni prilozima za siromašne, kao ni drugim ritualima u crkvi. Socijalni obrisi crkve u odnosu prema vernicima preuzimaju funkciju služenja. Stoga se u protestantizmu nalazi tendencija ka verskom individualizmu. To je jasno prepoznatljivo na osnovu klasičnog teksta o reformaciji, na osnovu takozvane *Confessio Augustana*, Augsburške Konfesije, kojom su protestanti želeli da legitimišu svoj protest protiv vlasti cara i papstva kod Augsburške Skupštine 1530. godine. U ovom tekstu izričito se odbija privilegovan položaj bilo kog socijalnog oblika crkve u odnosu na druga društvena uređenja. Zadatak crkve predstavlja služenje Svetih tajni. Nasuprot tome, obredi ili socijalni oblik imaju mnogo manji značaj. U članu 7 Konfesije stoji: „Dovoljno je za jedinstvo hrišćanskih crkvi što se, u skladu sa zdravim razumom, propoveda Jevanđelje i služe Svete tajne po reči Božjoj. Za jedinstvo hrišćanske crkve nije neophodno da ljudi svuda primenjuju iste ceremonije.“ Za socijalno ustrojstvo crkve to znači da je ona okrenuta ispunjenju svog zadatka. Više nije neophodno teološko obrazloženje tog socijalnog poretka. Kada se izuzmu Svete tajne, crkveni rituali nemaju više značaj posredovanja spasenja. Za protestantizam je stoga karakterističan jezik u kome se ogleda verska koncentrisanost na pojedinca i njegov individualni odnos sa Bogom. To je najlakše izraziti pojmom „vera“. Često se naglašava da nije crkva uzrok vere već sam Duh koji nas obuzima rečju. To je više spiritualno, nematerijalno razumevanje vere. U veri se ne radi o razumevanju nekako

date supstance koja se može naučiti ili o čulnom kontaktu sa nečim svetim. Vera u mnogo većoj meri odražava najviši subjektivitet ili individualnost. Stoga se uvek radi o principijelnom pojedinačnom pobožnom u smislu da je ono u šta ja verujem identično sa mojom ličnošću. Da bi došlo do spoznaje svoje vere, proučava se unutrašnjost osobe. Tako dolazi do toga da protestantizam izaziva jezičku revoluciju, u okviru njega smišljaju se nove reči kojima bi se opisala unutrašnja duševna stanja i razvija se čitava logika pronicanja u savest i unutrašnjeg čoveka. Tu postaje jasno da je rani protestantizam jačanjem individualnosti izazvao kulturnu revoluciju, postaje jasno na koji način je do toga došlo, a tu kulturnu revoluciju danas interpretiramo kao modernizaciju, dok je reformator Luter više imao za cilj povratak srednjovekovnoj pobožnosti. Taj zamajac individualizacije, na koji se kasnije nadovezao Maks Veber u sociologiji protestantske radne etike, potiče iz religiozne kulture subjektiviteta, koja je posledica novog određenja odnosa između pojedinca, crkve i boga.

- (2) Time dolazimo do druge tačke: do **jačanja svetovnog i poziva da kreiramo ovaj svet**. Protestantizam i katolicizam razlikuje suprotstavljeno tumačenje sveta. Katolička pobožnost tradicionalno je počivala na razlikovanju svetog i svetovnog. Katolička crkva odvajala je od sveta posebna mesta i prostor za sveto i za služenje veri. Osim toga, nju tradicionalno snažno obeležavaju magijske predstave: vera u snagu dejstva svetih predmeta poput relikvija, statua Bogorodice i slika svetaca čija svetost se često na vernike prenosi čulnim kontaktom. Za tako specifičan katolički pogled na svet karakterističan je i zahtev da crkva bude centralna normativna institucija zajednice i to samo zato što samo crkva poseduje odgovarajuća znanja o svetskom poretku, o prvobitnom poretku stvaranja i prirodnom poretku života. To znanje dostupno je u principu svim ljudima preko razuma, ali ono se pomračuje gresima. Što je čovek grešniji, to je značajnija uloga crkve koja leži u poznavanju i očuvanju stvarnog poretka u svetu. Stoga su tradicionalne katoličke koncepcije uvek bile veoma snažno oslonjene na crkvu kao normativnu instituciju koja je za sebe smatrala da poseduje kompetencije usmeravanja u svim oblastima kulture. Protestantska pobožnost smatra, međutim, da odlučujuće mesto hrišćanskog života ne predstavlja neko institucionalno mesto nekog sveca već svet i svakodnevni život uopšte. Antitezi svetog i svetovnog protestantska vera suprotstavlja to što svetovno upravo u svojoj svetovnosti sadrži dostojanstvo svojstveno religiji. Protestantska pobožnost ne

poznaje posebne verske sfere u kojima bi čovek bio bliži bogu nego u drugim, naizgled samo sekularnim oblastima. U osnovi toga je predstava da se bogoslužjenje ne ograničava na posebne verske aktivnosti, na dela ili svete radnje već se vrši u svačijem posebnom svetovnom zanimanju. Upravo je ta misao o zanimanju ono što je činilo kulturnu snagu protestantizma. Možemo je predstaviti ovako: svaka radnja u službi bližnjeg, čak i najmanja radnja, ima religiozno dostojanstvo i predstavlja bogoslužjenje poput molitve ili neku posebno svetu radnju. Za život pobožnog to znači da pobeđuje upravo nespektakularno svakodnevno, ono svetovno sa religioznim karakterom obaveze. Svet se s jedne strane oslobađa klerikalizma i odvlači se iz monopola tumačenja koji ima crkva. S druge strane, svet doživljava religiozno jačanje. U kulturnoj praksi to ima jednu značajnu posledicu. Naime, religijske energije usmeravaju se na poseban način na aktivno kreiranje sveta. U Evropi i Severnoj Americi razvija se nešto poput aktivističkog, aristokratskog protestantizma okrenutog ka rezultatima, za koji je karakteristična strast prema menjanju sveta, prema dokučivanju novih oblasti.

Aristokratizam okrenut ka rezultatima: protestantizam je ovde razvio jezgro građanske radne etike. Ona je okrenuta protiv aristokratskog nedostatka mere kada se radi o čistom užitku. Ali istovremeno i protiv nedostatka mere kada se radi o čistoj logici tržišta, što je za nas danas posebno interesantno. Po logici tržišta u pravu je onaj ko je u stanju na najefikasniji način da realizuje svoje interese protiv konkurencije sredstvima ekonomske moći ili klijentelističkih mreža. Princip orijentisanosti ka rezultatima opravdava suprotstavljeni odnos. Napore treba nagraditi, a nagrade treba da odražavaju meru odgovarajuće zasluge. Sa meritokratskim principom orijentisanosti ka rezultatima građanstvo se odvojilo od tradicionalne aristokratije, ali i od neofeudalizma tržišnog i klijentelističkog društva bez mere.

Sa etosom okrenutosti ka rezultatima povezana je i religiozno motivisana racionalizacija oblikovanja života. Tu se uključio Maks Veber sa svojim tezama o svetovnoj askezi. Po Veberu, tu se radi o radikalizaciji asketskih praksi, koje su tradicionalno izvodili samo ljudi koji su živeli u manastiru. Protestantski etički diskursi u 17. i 18. veku nagrađivali su racionalno samodisciplinovanje, koje je u poređenju sa baroknim katolicizmom u ime slobode savesti moglo biti i veoma represivno, ako se čitavom društvu nameću vlastiti asketski ideali, vlastiti moral. Savremeni protestantski fundamentalizam (upor. evangeliste u SAD i u Latinskoj Americi), koji je uz pomoć političkih institucija svoje ideale želeo da učini opštevažećim, već u ranom protestantizmu imao je svoje preteče. Odlučujuće je bilo, međutim, to što se tu

manje radilo o spoljnom disciplinovanju od strane crkvenih ili političkih vlasti već više o održivoj religioznoj spremnosti na samodisciplinovanje. Protestanti veruju da unutrašnja obaveza ima više efekta od spoljne prisile. Etičke obaveze su sledeće: pobediti samog sebe, odupreti se mnogobrojnim čulnim iskušenjima, ne birati lakši put, obavezati se, izdržati Kantovu suprotnost između obaveze i sklonosti, slediti obavezne zahteve savesti, preuzeti na sebe i izolaciju koja je posledica odluka po savesti.

Kantova suprotnost između obaveze i sklonosti: naravno da je Kant u skladu sa tradicijom protestantske revolucije. Ali ne bi on bio veliki prosvetitelj da nije suštinski izmenio interpretaciju Luterovog povratka sveodlučujućoj božjoj milosti. Za njega se idealni građanin prosvetiteljstva svom bogu ne približava kao grešnik kome je potrebna milost i koji svojom verom može za sebe da obezbedi milost. Umesto žrtve Hrista za iskupljenje prosvetljeni građanin podnosi žrtvu sa kojom je sam u miru: on žrtvuje prohtev, sklonost i ljubav prema sebi i tako postaje čovek društva, u pravom smislu te reči *citoyen*, koji ispunjava obavezu koja mu je nametnuta običajnim zakonima. Suzbijanje ljubavi prema sebi, koja znači i ograničavanje nedostatka mere u borbi za preživljavanje svih protiv svih (danas je to nedostatak mere u tržišnom principu) i slušanje obaveze da se postigne društvena prilagođenost, u prosvetljenom protestantskom građaninu izaziva osećaj samopoštovanja i samouzdanja. Ono što Kant oduzima milosti u skladu sa Luterom, to pripisuje osećaju ljudskog dostojanstva.

Sa tendencijom ka samodisciplinovanju povezuje se dosledan racionalan život. Protestant ne živi bez plana već razumno raspolaže svojim vremenom, a prema preostaloj iracionalnosti života ponaša se distancirano i kontrolisanije. Kao tip on je mnogo više sklon potiskivanju poriva od katoličkog vernika. On ukida odvajanje posla od zabave tako što i slobodno vreme smatra oporavkom, šansom za rekreaciju. Prvi put se sa protestantizmom razvija racionalni koncept ekonomske reprodukcije. To je usko povezano sa ranim oblicima moderne državnosti, koje su u to vreme bile u nastanku. Ispričao sam već kako je odustajanje od „dobrih dela“ poput plaćanja novčanog iznosa za smanjenje kazne ili čak za spasenje sopstvene duše dovelo do većeg vrednovanja svakodnevnog rada u profesiji. To je imalo i svoju drugu stranu: nametanje spremnosti na rad u svetu u kome plemstvo smatra da je ono iznad rada i više voli praznik od radnog dana. U mnogim gradovima koji su se priključili protestantskom pokretu, u kratkom vremenskom periodu raspao se sistem brige o siromašnima. Kako davanje priloga za siromašne i prosjake više nije služilo sopstvenom spokoju, ubrzo je u potpunosti ukinuto. Tako su siromasi postali problem gradskih uprava, koje su često u potpunosti zabranjivale prosjačenje i podsticale siromašne da preuzmu odgovornost za svoje preživljavanje tako što će da rade. U to vreme nastali su prvi oblici socijalne politike, koja je proistekla iz etosa unutrašnjeg svetovnog potvrđivanja kroz rad. Taj podsticaj da se radi i da se sprovodi samodisciplina dopunjen je modernim oblicima državne

kontrole tela, duša i obrazovanja, što su sve bili zadaci koje je do reformacije obavljala pre svega crkva. Raspad trgovina indulgencijama, povratak fondacijama i poklanjanju doveli su na protestantskim teritorijama do krize u snabdevanju duhovnika i do propasti crkvenih usluga u oblasti zdravstva, obrazovanja i nadzora crkvenih zajednica. Sada su teritorijalne države morale na sebe da preuzmu pokrivanje tih oblasti. One su slale državne komisije da nadziru sveštena lica u zajednici i oni su radili na razvoju državnog zdravstva i obrazovanja. Posebno su pred sveštenike postavljani visoki zahtevi u oblasti obrazovanja: oni više nisu bili zaduženi samo za pružanje Svetih tajni u svojim zajednicama već je trebalo da propovedaju osnove Biblije i da budu u stanju da razlikuju reformatorska učenja. To je bilo u najvišem državnom interesu, pošto su vladari na teritorijama svoju vlastitu veroispovest veoma brzo učinili obaveznom za sve podanike po principu *cuius regio, eius religio*. Tada su rođene konfesionalne teritorijalne države. Uskoro je postalo jasno da je za zanimanje sveštenika bilo neophodno akademsko obrazovanje i da je to bila obaveza i crkve i države. U tom periodu ranog protestantizma došlo je do formiranja profesija, odn. akademskih strukovnih organizacija, koje su na osnovu svog „slobodnog“ akademskog obrazovanja, ali sa državnim ispitom i pod državnim nadzorom kao pravnici kontrolisali postupanje ljudi, kao medicinari kontrolisali tela, a kao teolozi duše ljudi.

(3) **Labilni subjektivitet ili o riziku individualizma**

Centralna poruka protestantizma jeste da sveštenstvo pripada svim vernicima uz istovremenu relativizacija svih prava na vladavinu duhovnog staleža, koji se uključuje u državni sistem vladanja ranog modernog vremena. Za reformaciju se vezuje religijska legitimacija slobodne nauke koja je oslobođena starateljstva crkve i predstavlja principijelno novu definiciju obrazovanja. Ukoliko se želi ovladati svetom, ukoliko se traži aktivno oblikovanje sveta, potrebno je imati znanje o svetu. U tom smislu je visoko vrednovanje obrazovanja i određenih naučnih koncepata utemeljeno u programu protestantizma. Pre svega u akademskim krugovima protestantska pobožnost stoga je često imala obrise obrazovne pobožnosti, kakva se mogla sresti posebno u ranom 19. veku. Tada su povezivani racionalizacija života, patos objektivnosti, posvećivanje stvari i razvoj osećanja. U protestantizmu crkveni autoritet više ne funkcioniše kao normativni autoritet, svetovi nauke i obrazovanja mnogo više su postali prostori institucionalizovane kritike. Reformacija uvek

predstavlja i raskid sa tradicijom, kritičko preispitivanje crkvenog učenja kroz povratak na prvobitne normativne tekstove kao i sopstveno pravo na subjektivnu izvesnost o istini. U oblasti nauke i obrazovanja to za posledicu ima razumevanje nauke koje se mnogo više orijentiše prema kritici, inovaciji, racionalizaciji i individualnom traženju istine. Za uvid, koji je neko stekao, on ne mora uvek da bude odgovoran pred autoritetom crkve već pred autoritetom predmeta tog uvida u skladu sa pravilima određene naučne discipline. Kant je (u svom protestantskom delu „Kritika čistog uma“ 1781, 2. izdanje 1787.) opisao razvoj objektivizacije i otvorenosti za empiriju kao napredak od cenzure ka disciplini. Pri tome je odlučujuće da racionalnost i naučni ideali utiču na ponašanje, pošto imaju religioznu legitimaciju, postaju snage samodisciplinovanja i racionalizacije života. Upravo su za nemačku kulturnu istoriju karakteristične mnogobrojne isprepletenosti protestantskog duha i kulture obrazovanih elita. U okviru protestantske zajednice širio se stav da se hrišćanska vera može prenositi na sledeću generaciju samo ako je crkva kao institucija prisutna u obrazovnim institucijama i ako učestvuje u obrazovanju koje ima za cilj da dopre do slobodne ličnosti. Stoga je veronauka po konfesijama sa svojim veroučiteljima, koji su disciplinarno obrazovani i koje kontroliše država, u većini nemačkih škola do danas veoma značajna. Doduše, danas se ona odvija u uslovima kulturne pluralizacije i verske slobode u konfesionalno neutralnoj državi utemeljenoj na ustavu uz katoličku i evangelističku veronauku i, uz mnogo poteškoća, uz islamsku versku nastavu.

Pored svih ovih upečatljivih posledica reformacije mora se, međutim, govoriti i o njenim problematičnim i ambivalentnim stranama. S obzirom da je protestantski vernik mnogo više od tipičnog katolika prepušten oslanjanju na samog sebe, on je mnogo više i ugrožen i labilan. On nema instituciju koja ga obezbeđuje, nema instituciju koja mu pruža normativno obavezujuće okvire za život i koja manje ili više simbolizuje nešto poput autoriteta koji se ne dovodi u pitanje. Stoga mnogim protestantima nedostaju ritualna sakramentalna rasterećenja. Protestanti svoje konflikte moraju da rešavaju u unutrašnjosti svog bića, sopstvenim razmišljanjem i ispitivanjem svoje duše. Oni su za svoje odluke malo više lično odgovorni. To znači da su protestanti po pravilu nervozniji i moralno rastrzaniji od katolika. Koriste, čak i u Nemačkoj 21. veka, još uvek mnogo više tableta za spavanje i među njima je značajno

veća stopa samoubistava. Protestantska ličnost je kontradiktorna i rastrzana. To je, s jedne strane, mentalitet koji nije lako smestiti u okrilje crkve. S druge strane, protestantska ličnost politički je više ugrožena. Protestanti su u mnogo većoj meri nego katolici sledili nove integrativne ideologije modernog života, poput nacionalizma, zbog toga što su nakon uklanjanja crkve kao državne institucije bili u potrazi za novim političkim institucijama koje bi preuzele ulogu crkve. Pri tome je potrebno napraviti razliku između jasno autoritarnog i paternalističkog Luteranstva (u Nemačkoj ili u Švedskoj) i reformacije koja je naklonjenija demokratiji (u Švajcarskoj i u anglo-američkom svetu).

(4) Pluralizacija nije oslobođena konflikata – Evropa u potrazi za novim jedinstvom.

Neposredni rezultat reformacije bili su podela crkve i konfesionalna država zasnovana na homogenoj veroispovesti koja je u Tridesetogodišnjem ratu (1618-1648.) pokušala da uništi svoje protivnike do tada nepoznatom, religijski obojenom spremnošću na nasilje. Ta konfesionalna država obeležavala je i mnogo nakon Vestfalskog mira iz 1648. politički poredak Evrope. Iako zajednički i suprotstavljeni život zavađenih konfesija i crkava predstavlja veoma značajno jezgro istorijskog iskustva, ti sukobi istovremeno su podsticali institucionalizaciju dugoročno održivih pokušaja rešenja i načina da se sukobi regulišu. Evropa je nakon reformacije bila upućena na to da ogradi nasilje nastalo u verskom neprijateljstvu, da pravno obezbedi novonastali pluralitet veroispovesti kao i da politički oblikuje početak sekularizacije. Od konfesionalne konkurencije 16. veka potekli su odlučujući impulsi za razvoj evropskog prava, za formiranje prava u miru i u konfliktu kao i za krivično pravo koje je imalo za cilj kontrolisanje nasilja. Rezultat reformacije stoga predstavlja obuhvatanje verskih pitanja u sekularnom poretku kao pravnih odnosa za koje je garant država. Iz toga je onda nastala sloboda vere kao pozitivna sloboda verske prakse (i to je do danas ostao preovlađujući aspekt u SAD) baš kao i negativna sloboda da se upražnjava svoja individualna vera ili čak i nedostatak vere u konfesionalno obeleženoj državi.

Istovremeno je postalo jasno da je verska i kulturna raznolikost u slobodarskoj Evropi prihvatljiva za svakog pojedinca. Sve do tih epohalnih dostignuća bio je to veoma dugačak put obeležen nasiljem. Ali ovo istorijsko iskustvo trebalo bi da nam bude posebno zanimljivo danas, jer se Evropa, naše razumevanje moderne i ideja zapadnog

sveta dovode u pitanje upotrebom verskog nasilja, suprotstavljenim istinama i kulturnom pluralizacijom.

- (5) Na kraju sledi i pogled na protestantizam i način na koji je on prisutan izvan Evrope i na koji bi danas mogao biti od velikog značaja u Srbiji: **protestantizam kao zadatak i pokret**. Od ukupno 400 miliona protestanata koliko ih je danas na svetu, bez Anglikanaca, sve više njih živi u Južnoj Africi i Latinskoj Americi. Ono što se dešava u Ugandi (više od 50 procenata stanovnika su protestanti) ili u Brazilu (35 procenata stanovnika su protestanti) može biti objašnjeno teorijama modernizacije i racionalizacije Maksa Vebera. Novi protestantski evangelisti u Brazilu zastupaju drugačiju moralnu ekonomiju i drugačije moralne običaje. Oni najstrože osuđuju javni nemoral i bore se energično protiv korupcije u upravi i obrazovanju, jer su klijentelizam, korupcija i autoritarno preziranje logike institucija u suprotnosti sa racionalnim, objektivnim životom i ne mogu se uklopiti u protestantsko orijentisanje prema disciplini zanimanja, prema logici institucija i vrednovanju individualnih dostignuća. Evangelistički pokreti u Latinskoj Americi su pokreti protiv establišmenta i njegovih klijentelističkih krugova. Oni su uglavnom konzervativni, između ostalog i zato što imaju ogromnu podršku od evangelista iz SAD. Oni zahtevaju poštovanje propisa i pravila u institucijama i zalažu se za konkurenciju i napredovanje na socijalnoj lestvici. Za razliku od katoličke crkve u Latinskoj Americi oni nisu protiv kapitalizma. U njihovoj borbi protiv korupcije izuzetno su uspešni. Takav pokret želim danas Srbiji, čiji predsednik rado i licemerno citira protestantsku radnu i profesionalnu etiku, a istovremeno sprečava borbu protiv korupcije, prevazilaženje političkog uticaja na pravosuđe i sprečava nadležne naučne institucije da razotkrivaju lažno predstavljanje naučnih rezultata i da ga kažnjavaju oduzimanjem diploma i doktorskih titula u skladu sa svojim disciplinskim pravilima i postupcima. Ništa nije manje uskladio sa modernom protestantskom idejom vodiljom od javnog uspeha predsednika države ili ministara i gradonačelnika, koji, uživajući zaštitu lidera svoje stranke i svog prijatelja Aleksandra Vučića, mogu jednostavno da izbegnu istragu povodom slučajeva korupcije koji im se stavljaju na teret. U slučaju akademske korupcije radi se o akademskoj slobodi, o pravu da se na univerzitetu postavljaju nepopularna pitanja i da se na njih odgovori u skladu sa pravilima sopstvene discipline i da se na taj način radi za dobrobit celokupnog društva. Država koja nije u

stanju da odbrani akademsku slobodu od populizma većine i od moćnika izgubiće demokratiju (moćnici rado ismevaju akademike kao ljude koji stanuju u kuli od slonovače). Država u kojoj se državne funkcije i funkcije u državnim preduzećima dele po kriterijumu bliskosti sa šefom stranke i države umesto po kriterijumima kvalifikovanosti uskraćuje mladim ljudima koji su kvalifikovani dobre šanse i obeshrabruje celokupni obrazovni sistem uključujući i univerzitete u pružanju dobrog obrazovanja i kvalifikacija.

Kako čujemo, u okviru provere oblasti visokog obrazovanja u Evropi koja je planirana za 2018. godinu, a čiji je Srbija član, posebno će se obratiti pažnja na korupciju u ustanovama visokog obrazovanja u postsocijalističkim zemljama. Može se, dakle, očekivati otpor iz Evropske unije, baš kao i iz srpskog društva, protiv akademske korupcije. Sve veći broj ljudi danas oseća obavezu da digne glas protiv ovog korumpiranja mladih ljudi. Nadajmo se da će se iz toga izroditi protestantski pokret modernizacije. Za prevazilaženje kapitalizma u okviru ekumenskog bratstva sa katolicima i pravoslavicima biće vremena i kasnije.